

10. Кубрякова Е. С. Деривация, транспозиция, конверсия. *Вопросы языкознания*. 1974. № 5. С. 64–76.
11. Кузнецов В. Я. Переход в кругу частей речи в русском языке: учеб. пособие. Калинин: Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1983. 89 с.
12. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи; пер. с англ. *Очерки по лингвистике*: сб. статей. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. С. 57–70.
13. Лебідь Н. Перехідні явища в системі частин мови (на матеріалі творів С. Васильченка). *Українське мовознавство*. 2014. № 3. С. 16–19. s-journal.cdu.edu.ua.
14. Мельчук И. А. Конверсия как морфологическое средство. *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. Москва: Изд-во АН СССР, 1973. Т. XXXII, вып. 1. С. 15–28.
15. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. Москва: Наука, 1976. 245 с.
16. Никитевич В. М. Переход, конверсия и транспозиция. *Русское языкознание*: сб. статей. Алма-Ата: КГУ, 1971. Вып. I. С. 102–108.
17. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
18. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва, 1956. 260 с.
19. Степанова М. Д. Вопросы лексико-грамматического тождества (на материале современного немецкого языка). *Вопросы языкознания*. 1967. № 2. С. 89–97.
20. Татаранюк С. П. Конверсія як один із основних способів утворення неологізмів сфери екології людини (на прикладі англійської мови). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 22 (247). С. 219–222.
21. Тихомирова Т. С. К вопросу о переходности частей речи. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1973. № 5. С. 78–87.

Ніколайчук А.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'367. 335'18 / 20'

СИНТАКСИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В КОНЦЕПЦІЯХ УЧЕНИХ ЛЕЙПЦИЗЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано ставлення мовознавців Лейпцизької лінгвістичної школи до складних конструкцій з сурядністю й підрядністю. Визначено, що представники цієї школи порушували важливі аспекти зазначеної проблеми: відмінність між головним і підрядним реченням (Б. Дельбрюк), граматичні ознаки залежності одного речення від іншого в індоєвропейських мовах (К. Бругман, Е. Герман та ін.). Розглянуто погляди Б. Дельбрюка й К. Бругмана щодо генезису відносного гіпотаксису. Досліджено питання виникнення відносного підрядного з питальним займенником у концепціях учених Лейпцизької лінгвістичної школи.

Ключові слова: паратаксис, гіпотаксис, складне речення, Лейпцизька лінгвістична школа.

Николайчук А.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель
кафедры германской и славянской филологии Донбасского
государственного

**СИНТАКСИЧЕСКИЕ СВЯЗИ СЛОЖНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В
КОНЦЕПЦИЯХ УЧЕНЫХ ЛЕЙПЦИГСКОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ
ШКОЛЫ**

В статье проанализированы отношения лингвистов Лейпцигской лингвистической школы к сложным конструкциям с сочинением и подчинением. Установлено, что представители этой школы раскрывали важные аспекты данной проблемы: отличие между главным и подчиненным предложением (Б. Дельбрюк), грамматические признаки зависимости одного предложения от другого в индоевропейских языках (К. Бругман, Е. Герман и др.). Рассмотрены взгляды Б. Дельбрюка и К. Бругмана на генезис относительного придаточного. Исследован вопрос возникновения относительного придаточного с вопросительным местоимением в концепциях ученых Лейпцигской лингвистической школы.

Ключевые слова: паратаксис, гипотаксис, сложное предложение, Лейпцигская лингвистическая школа

Nikolajchuk A.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of
Germanic and Slavonic

Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

**SYNTACTICAL CONNECTIONS OF COMPOSITE SENTENCE IN
THEORIES OF LINGUISTS OF LEIPZIG LINGUISTIC SCHOOL**

The views of linguists of Leipzig linguistic school to composite compound and complex constructions are subject to careful analysis in the article. It was defined, that representatives of this linguistic school moved the important aspects of said problem: difference between main clause and dependent clause (B. Delbruk), grammatical features of dependence between clauses in Indo-European languages (K. Bruhman, E. Herman and others). The views of B. Delbruk and K. Bruhman devoted to genesis of relative hipotaxis are considered. The points of appearance of relative ependent clause with interrogative pronoun in theories of linguists of Leipzig linguistic school are investigated.

Key words: parataxis, hipotaxis, composite sentence, Leipzig linguistic school.

Постановка проблеми. Синтаксичний зв'язок є центральним поняттям: він поєднує різні синтаксичні теорії, його покладено в основу будь-якого опису синтаксичної структури речення, тому тлумачення синтаксичного зв'язку є предметом постійного наукового інтересу дослідників.

Розв'язання питання сурядності й підрядності в складному реченні пов'язане з діяльністю вчених Лейпцизької лінгвістичної школи (Б. Дельбрюк, К. Бругман, Г. Пауль). Представники цієї школи порушували важливі аспекти вище зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Оглядом погляди лінгвістів цієї школи на сурядність і підрядність розглянуто в працях В. І. Троїцького, І. Р. Буніятової, М. В. Веретельник. Отже, актуальність дослідження

визначена браком комплексного ґрунтового вивчення праць учених Лейпцизької школи про паратаксис і гіпотаксис.

Мета статті полягає у висвітленні ідей учених Лейпцизької школи щодо проблеми сурядності й підрядності та конкретизується в таких **завданнях**: 1) проаналізувати основні положення мовознавців з зазначеної проблеми; 2) виявити твердження, які зберегли свою значимість для сучасного мовознавства; 3) визначити перспективи подальших досліджень цього питання.

Виклад основного матеріалу. Багато уваги приділив проблемі паратаксису й гіпотаксису в складному реченні один із головних представників цієї школи Б. Дельбрюк. Так, дослідник у праці «*Verleichen Syntax der indogermanischen Sprachen*» (1897) зазначав, що «Історичне трактування мови, як це зараз є загальноприйнятим, виходить з гіпотези, що колись був час, коли в мові існували тільки самостійні (головні) речення» [6, с. 412].

Мовознавець стверджував, що в епоху індогерманської мови існували тільки незалежні речення, які стоять поряд або без вираження зв'язку, або співвідносились один з одним способом з'єднувальних слів [6, с. 445].

Коли Б. Дельбрюк, критикуючи спроби вивести складне речення з відносним займенником з діалогічного мовлення, звертав увагу на те, що підрядне речення можна перетворити в питальне тоді, коли логічні підмети в підрядному та в головному реченні різні. Проте якщо в підрядному й в головному реченні логічний підмет одне й те саме (а це, на думку вченого, спостерігається в більшості випадків), звести підрядне до питання неможливо [6, с. 389–390].

Б. Дельбрюк і К. Бругман обґрунтували гіпотезу про те, що відносні займенники, що збігаються зовнішньо з питальними, лише в деяких випадках можуть бути зведені до питальних, у інших є неозначеними. У праці «*Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*» (1900) мовознавці називали два джерела, з яких розвинулось відносне підрядне з питальним займенником в індоєвропейських мовах. Перше джерело – це гіпотетичне речення, друге – непряме питальне речення [5, с. 661–662].

Погляди Б. Дельбрюка і К. Бругмана на генезис відносного гіпотаксису були розвинуті В. Вондраком щодо слов'янських мов.

Учений погоджувався з тим, що питальні займенники могли стати відносними двома шляхами – унаслідок уживання їх у функції неозначених займенників і завдяки непрямым питальним реченням. Проте В. Вондрак вважав, що для слов'янських мов більш достовірним є перший шлях. Лінгвіст указував на те, що в давніх пам'ятках слов'янської писемності займенники **кто**, **что**, **который** в гіпотетичних і споріднених реченнях (переважно умовних зі сполучником **аще**) виступає неозначеним займенником. Ужиток цих займенників як відносних розвився, на думку В. Вондрака, під впливом складних речень

зі старим відносним займенником **уже** в підрядній частині, що передує головній [9, с. 480–483].

Гіпотезу про два джерела відносного гіпотаксису за допомогою займенників, що збігаються з питальними, підтримали пізніше С. Урбанчик [8, с. 19], О. С. Мельничук [1, с. 33], М. С. Поспелов [4, с. 330] й інші вчені.

За твердженнями Б. Дельбрюка, підрядні речення не завжди відрізняються від головних зовнішніми ознаками й висловлював припущення, що відмінність між головним і підрядним реченням повинна полягати в їх значенні. Таким чином, дія відносного речення частіше поступається важливості дії головного речення – так буває й в теперішньому часі; проте це повинно було бути завжди в більш ранніх відносних реченнях, чому вживання німецького терміну для підрядного речення *Nebensatz* небезпідставно, оскільки підрядне речення виражає побічну думку.

Проте Б. Дельбрюк добре розумів, що все висловлене не може бути справедливим стосовно тих відносних речень, які звичайно називаються необхідними, тобто тих, які так необхідні для розуміння смислу (усього речення), що, якщо їх відкинути, то частина речення, що залишилась виявиться незрозумілою. Дослідник вважав, що цей вид речень є прогресом у з'єднанні речень, з них починається власне складнопідрядне речення [6, с. 43].

На його думку, в періодах, що включають у себе необхідні підрядні речення, головне речення містить більш загальне, тобто вище поняття, а підрядне речення більш спеціальне, тобто нижче поняття [6, с. 91].

К. Бругман указував на спеціальні граматичні показники залежності одного речення від іншого в більш давніх індоєвропейських мовах. Найважливішими з них є такі: 1) особливі слова, що поєднують речення й невластиві незалежним реченням або трапляються лише в таких незалежних реченнях, що вийшли із залежних через те, що стали самостійними, наприклад, відносні займенники; 2) зміна особи дієслова; 3) зміна способу дієслова; 4) своєрідний наголос; 5) місце речення в цілому періоді [5, с. 657].

Майже одночасно з К. Бругманом указував граматичні ознаки залежності одного речення від іншого в індоєвропейських мовах і визначав сутність гіпотаксису Е. Герман [7, с. 33].

Е. Герман виокремив в індоєвропейських мовах наступні ознаки підрядного речення: 1) особливі слова, що з'єднують; 2) зміна особи дієслова; 3) зміна способу дієслова; 4) зміна часу дієслова; 5) фразовий наголос речення; 6) темп; 7) тривалість паузи між реченнями; 8) місце речення в цілому періоді; 9) порядок слів; 10) фразовий наголос дієслова; 11) спосіб композиції дієслова; 12) слова, що трапляються в підрядному реченні, але не слугують для поєднання речень [7, с. 35].

Водночас ні Е. Герман, ні К. Бругман не розвинули далі вчення про гіпотаксис, не дали визначення його сутності: Е. Герман намагався довести, що в індоєвропейській мові не було підрядних речень, тому

що в ній не було речень, що мають указані Е. Германом показники гіпотаксису, а К. Бругман спробував прослідкувати, як різні мовні показники підрядності розвивалися окремо.

Погляди К. Бругмана й Е. Германа викликають інтерес у сучасних лінгвістів та вплинули на вчення А. Нерінга про семантичний момент у підрядному реченні й про важливість сполучників й інших формальних ознак гіпотетичної конструкції.

Г. Пауль у праці «Prinzipien der Sprachgeschichte» (1920) відзначав, що зв'язок між реченнями не буває суто сурядним. Єдиним можливим трактуванням паратаксису є підхід до нього як до такого типу зв'язку, при якому не одне з речень однобічно визначає інше, а обидва речення взаємовизначають одне одного [2, с. 176].

Не даючи визначення сутності гіпотаксису, Г. Пауль визначав головне речення як таке, «що висловлюється заради нього самого, а не для того, щоб дати пояснення іншому визначенню», й трактував підрядне речення як речення, «яке висловлюється тільки для того, щоб пояснити інше» [2, с. 175–176].

Г. Пауль вважав помилковим твердження, що гіпотаксис міг розвиватися лише на пізнішій стадії: «Навіть саме існування розповсюджених речень, – уже передбачає, що така деградація відбулася» [2, с. 179].

На думку мовознавця, складнопідрядні речення розвиваються із складносурядних або утворюються в результаті простого нашарування речень, а засоби зв'язку складнопідрядних речень, сполучники, – із засобів зв'язку складносурядності або з вказівних займенників та займенникових прислівників головного речення [2, с. 357].

Схожість між складносурядними й складнопідрядними реченнями доводив учений Московської лінгвістичної школи М. М. Петерсон. Мовознавець зазначав, що об'єктивні критерії не призводять до бажаних результатів, не дають можливості розрізнити головне від підрядного, і сурядність від підрядності. Це можливо пояснити тільки тим, що об'єктивної відмінності між ними немає, а, отже, і немає необхідності зберігати цю спадщину теорії речення [3, с. 52].

Заперечуючи Г. Паулю, В. Вундт указував на те, що не розрізнення паратаксису й гіпотаксису засноване на змішуванні логічної та синтаксичної (або психологічної) точок зору [10, с. 301].

Висновки. Під час визначення сутності підрядності, дійсно, не можна змішувати логічну й психологічну точку зору, проте гіпотаксис є не просто психічним, перш за все соціальним явищем, яке пов'язане з розвитком мислення, що знайшло своє відображення в явищах мови, у синтаксисі речення. Тому підрядність – не вигадка лінгвістів, як стверджував М. М. Петерсон. Між паратаксисом і гіпотаксисом є відмінність, що цілком виправдовує поділ речень на складносурядні й складнопідрядні.

Перспективи подальших розробок. Твердження учених Лейпцизької школи про сурядність і підрядність є значущими для

сучасної лінгвістики, але недостатньо дослідженими. Поглиблене й усебічне вивчення ідей цих мовознавців розкриває широкі перспективи для подальших досліджень питання паратаксису й гіпотаксису в складному реченні.

Література

1. Мельничук А. С. Развитие структуры славянского предложения: автореф. дис. ... докт. филол. наук.: спец. 10.02.19. Киев, 1964. 46 с.
2. Пауль Г. Принципы истории языка / под ред. А. А. Холодовича. Москва: Изд-во иностр. лит., 1960. 500 с.
3. Петерсон М. Н. Очерки русского синтаксиса. Москва: Учпедгиз, 1923. 228 с.
4. Поспелов Н. С. О грамматической природе сложного предложения. *Вопросы синтаксиса современного русского языка*: сб. научн. статей. Москва: Учпедгиз, 1950. С. 327–339.
5. Brugmann K. Delbrück B. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg: Trubner, 1900. Bd. 2. 432 s.
6. Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Strassburg: Trubner, 1897. Bd. 2. 560 s.
7. Hermann E. Gab es im Indogermanischen Nebensätze? Gütersloh: Bertelsmann, 1895. Bd. 33. 61 s.
8. Urbańczyk S. Wyparcie staropolskiego względnego jeń, jeńże przez pierwotnie pytajne który. Kraków: Nakł. Polskiej Akademji Umiejętności, 1935. 238 s.
9. Vondrak W. Vergleichende Slavische Grammatik: Formenlegre und Syntax. Strassburg: Trubner, 1928. Bd. 2. 760 s.
10. Wundt W. Völkerpsychologi. Leipzig: Trubner, 1900. 560 s.

Ohienko K.

– *Teacher, Chair of Foreign Languages with Latin and Ukrainian, Luhansk State Medical University*

УДК 81'367."19"

FUNCTIONAL SENTENCE PERSPECTIVE:

the 40-ies – the beginning of the 60-ies of the 20th century

The article gives complex analysis of the theories and ideas of FSP in the researches of the 40-ies – the beginning of the 60-ies of the 20th century on the basis of five approaches to this phenomenon: semantic, syntactic, logic-grammatical, communicative and morphological. The advantages and disadvantages of these investigations were analyzed showing some interconnections between them and further perspectives.

Key words: *functional sentence perspective, sentence, utterance, subject, predicate, grammatical subject, grammatical predicate, the given, the new.*

Огієнко К.

– *викладач кафедри іноземних мов з латинською та українською мовами Луганського державного медичного університету*

АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ:

40-і рр. – початок 60-х рр. ХХ ст.

У статті комплексно висвітлені ідеї актуального членування речення в роботах 40-х – початку 60-х рр. ХХ ст. на основі п'яти підходів до кваліфікації цього явища: семантичного, синтаксичного, логіко-граматичного, комунікативного та морфологічного. Проаналізовано переваги та недоліки цих досліджень, а також подано перспективи подальших досліджень.